

Київський університет імені Бориса Грінченка
Інститут мистецтв
Кафедра академічного та естрадного вокалу

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б. Жильцов
« 08 » 09 2019 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВОКАЛЬНИЙ КЛАС

спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійна програма
підготовки магістра музичного мистецтва
025.00.01 «Музичне мистецтво»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 009 2 19
 (підпис) _____ (прізвище, ініціали)
« _____ » _____ 2019 р.

Київ – 2019

Київський університет імені Бориса Грінченка

Інститут мистецтв

Кафедра академічного та естрадного вокалу

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи
О.Б. Жильцов
2018 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВОКАЛЬНИЙ КЛАС

спеціальності 025 «Музичне мистецтво»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійна програма
підготовки магістра музичного мистецтва
025.00.01 «Музичне мистецтво»

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРИНЧЕНКА Ідентифікаційний код 02136554 Начальник відділу моніторингу якості освіти	
Проголошено <u>13.04/18</u>	
 (підпис)	(прізвище, ініціали)
« <u> </u> »	20 <u> </u> р.

Київ – 2018

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання			
	денна		заочна	
Вид дисципліни	<i>Нормативна</i>			
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>Українська</i>			
Загальний обсяг кредитів/ годин	<i>6/180</i>			
Курс	<i>5</i>		<i>5</i>	
Семестр	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>9,10</i>	
Кількість змістових модулів за розподілом:	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
Обсяг кредитів	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
Обсяг годин, у тому числі:	<i>60</i>	<i>60</i>	<i>60</i>	<i>60</i>
Аудиторні	<i>18 годин</i>	<i>12 годин</i>	<i>8 годин</i>	<i>8 годин</i>
Модульний контроль	<i>4 години</i>	<i>4 години</i>	-	-
Семестровий контроль		<i>30 годин</i>	-	<i>30 годин</i>
Самостійна робота	<i>38 годин</i>	<i>14 годин</i>	<i>52 годин</i>	<i>22 годин</i>
Форма семестрового контролю	-	<i>Екзамен</i>	-	<i>Екзамен</i>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Дисципліна «Вокальний клас» входить до курсу спеціальних дисциплін.

Зміст курсу обумовлений творчим надбанням корифеїв з методики викладання вокалу та сучасними розробками проблем вокальної майстерності, теорією творчої діяльності, роботами в галузі мистецтвознавства й вокально-виконавської практики.

Мета курсу – розкриття творчих здібностей і розвиток психофізичних можливостей вокального апарату студентів, виховання загальної вокальної культури, підготовка магістрантів до подальшої професійної музично-виконавської чи музично-педагогічної діяльності, що передбачає професійне володіння голосом.

Завданням курсу є забезпечення достатнього рівня вокальної підготовки :майбутніх фахівців музичного мистецтва у взаємозв'язку з виховними задачами, пов'язаними з формуванням особистості, спрямованої на професійно-творчий розвиток, вокально-художнє мислення й готовність до самоорганізації та самовдосконалення.

Програма передбачає:

- завершення формування у студентів вокально-технічних навичок, розуміння механізмів якості співу і співацької майстерності, можливостей розвитку вокального слуху в системі вокального художньо-естетичного виховання на основі вимог сучасних наукових знань;
- доведення до автоматизму вокально-творчих навичок у системі свідомого володіння голосом, удосконалення виконавського досвіду, доведення переходу виконання творів від свідомого до підсвідомого рівня;
- удосконалення вміння здійснювати аналіз вокального процесу, робити певні методичні висновки та рекомендації щодо його вдосконалення та усунення недоліків;
- вивчення методики формування, розвитку і охорони співацького голосу, удосконалення методико-педагогічного досвіду шляхом спостережень і використання його в педагогічній практиці;
- оволодіння знанням змісту різних видів співацької діяльності, закріплення навичок самостійного добору творів репертуару з урахуванням вікових, психологічних відмінностей та можливостей співацьких голосів, самостійного розв'язання творчих завдань з огляду на еталонні зразки вокальної музики різних стилів, жанрів і часів.

Методи роботи, навчальний репертуар формуються таким чином, щоб одночасно відповідаючи програмним вимогам вони відповідали індивідуальності студента, можливостям його вокального апарату.

Форми роботи – індивідуальні заняття з викладачем, самостійна робота.

Засоби навчання – аудіо-, відеоматеріали, підручники і навчальні посібники, методичні рекомендації і вказівки.

Формою контролю знань та вмінь студентів з курсу «Вокальний клас» є модульні контрольні роботи (прослуховування з виконання сольної програми) та проведення семестрового контролю – екзамен (10 семестр).

Протягом проходження даного курсу у студентів мають бути сформовані наступні **програмні компетентності**: загальні та фахові (спеціальні).

Загальні

Інформаційна:

–здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань.

Методологічна:

–здатність визначити малодосліджені аспекти у професійній галузі, які є актуальними для розвитку педагогічної науки і мистецтвознавства, зокрема вокальної педагогіки та вокального виконавства;

Самоосвітня:

–розуміти сутність і соціальну значущість своєї майбутньої професії, виявляти до неї стійкий інтерес.

– здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку.

Фахові (спеціальні)

Здатність (до):

–готовність виконувати координаційну та регуляторну функцію керівника музично- творчого проекту, музичного колективу(вокального ансамблю);

–аналізу здобутків європейської та національної виконавської та педагогічної майстерності;

– здатність аналізувати, оцінювати й інтерпретувати культурні явища різних епох, твори різних стилів, жанрів і форм і на цій базі аргументувати власну виконавську концепцію;

–здійснювати пошук, аналіз і оцінку інформації, необхідної для постановки і вирішення професійних завдань, професійного і особистісного розвитку;

–здатність моделювати на практичних заняттях основні види діяльності виконавця, або вчителя музичного мистецтва.

Програмні результати навчання

–Цілісно і грамотно сприймати і виконувати музичні твори, самостійно освоювати сольний і ансамблевий вокальний репертуар (відповідно до програмних вимог).

– Працювати в колективі, ефективно спілкуватися з колегами, керівництвом;

-Володіти сценічною майстерністю, вокальною культурою сольного, ансамблевого чи хорового виконавства, а також принципами вокального інтонування при грі на будь-яких музичних інструментах, професійною термінологією;

– Здатність до самореалізації та розкриття особистісного творчого потенціалу, професійного лідерства та успіху, самоосвіти і самовдосконалення.

3. Результати навчання за дисципліною

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати:

- видатних митців вокального мистецтва;
- теорію та методологію музичної (вокальної) освіти;
- особливості роботи на сцені та викладання вокалу;
- власні індивідуальні недоліки і шляхи їх усунення.

вміти:

- дотримуватись вимог сценічної поведінки та поведінки викладача;
- правильно налаштовуватись на сценічну дію чи викладацьку роботу;
- користуватись вправами для розвитку індивідуальної особистості;
- застосовувати на практиці отримані знання з дисципліни «Вокальний клас», тобто використовувати набуті знання та навички вокального інтонування під час викладання гри на будь-якому інструменті, або під час власної виконавської діяльності;
- користуватися спеціальною літературою;
- здійснити аналіз власного виконання вправ і результатів самостійної роботи.

4. Структура навчальної дисципліни

Тематичний план для денної форми навчання

Назви змістових модулів, тем	Розподіл годин між видами робіт						
	Усього	Аудиторні					Самостійна
		Лекції	Семинари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Змістовий модуль 1. Удосконалення вокально-технічних навичок як необхідна умова постійного розвитку співацького голосу.							
Тема 1. Подальше опанування різних форм вокалізації.	15			5			10
Тема 2. Подальший розвиток чіткості дикції та навиків декламаційної виразності.	15			5			10
Тема 3. Удосконалення розвитку вокального слуху та співацьких уявлень.	13			4			9
Тема 4. Відпрацювання вміння створювати відповідний емоційний стан з метою виразного виконання творів.	13			4			9
Модульний контроль.	4						
Разом	60			18			38
Змістовий модуль II. Удосконалення розвитку вокально-виконавської майстерності майбутнього фахівця-виконавця чи викладача музичного мистецтва.							
Тема 1. Поглиблення художнього розвитку студентів в процесі вивчення творів українських та зарубіжних композиторів-класиків.	11			4			7
Тема 2. Розвиток виконавських здібностей на матеріалі творів сучасних авторів та народно – пісенної творчості.	8			4			4
Тема 3. Удосконалення навичок стильової та жанрової інтерпретації вокальних творів, вміння використовувати знання про форму , характер, динаміку розвитку вокальних творів .	7			4			3
Модульний контроль	4						
Семестровий контроль	30						
Разом	60			12			14
Підготовка та проходження контрольних заходів							
Усього	120			30			52

№ теми	Назва розділу, теми	Кількість годин							
		Разом	Аудиторних	Лекційних	Семинарських	Практичних	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1: Науково-методичні основи вокальної педагогіки									
1.1	Історичні та науково-методичні засади вокальної педагогіки та методики вокального навчання	15	5	-	-	-	-	10	
1.2	Програмові вимоги та завдання дисципліни «Методика викладання вокалу у вищій школі»	13	3	-	-	-	-	10	
1.3	Принципи, умови навчання студентів сольному співу у ВШ	12	2	-	-	-	-	10	
1.4	Методи навчання сольного співу у ВШ	14	4	-	-	-	-	10	
	Модульний контроль	6		-	-	-	-		6
	Разом	60	14	8	-	-	-	40	
Модуль 2									
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2: Фахові вимоги та зміст професійної діяльності викладача вокалу									
2.1	Вимоги до викладача вокалу (фахові компетенції, функції)	19	7	-	-	-	-	12	
2.2	Специфіка, зміст і структура діяльності викладача вокалу	18	3	-	-	-	-	15	
2.3	Педагогічний репертуар викладача вокалу	20	7	-	-	-	-	13	
	Модульний контроль	3		-	-	-	-		3
	Разом	60	17	-	-	-	-	40	
МОДУЛЬ 3									
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3: Особливості вокально-технічного розвитку голосового апарату									

3.1	Вокально-мовленнєві знання і навички майбутнього викладача вокалу	15	5	-	-	-	-	10	
3.2	Особливості функціонування органів голосового апарату	15	5	-	-	-	-	10	
3.3	Методичні основи вокально-технічного розвитку голосу дорослої людини. Манери співу	15	5	-	-	-	-	10	
3.4	Методика роботи над вокалізами на заняттях з вокалу із студентами	12	2	-	-	-	-	10	
	Модульний контроль	3		-	-	-	-		3
	<i>Разом</i>	60	17	-	-	-	-	40	
	<i>Семестровий контроль</i>	-		-	-	-	-		
	Усього		48	-	-	-	-	120	12

5. Програма навчальної дисциплін

Модуль І.

Змістовий модуль 1. Удосконалення вокально-технічних навичок як необхідна умова постійного розвитку співацького голосу.

Тема 1. Подальше опанування різних форм вокалізації.

Удосконалення кантилени, як основи співу, та розвинення легкості у співі стакато, гам та арпеджіо. Подальший розвиток рухливості голосу на матеріалі вправ та художніх творів. Заохочення студентів до самостійного складання, або пошуку вправ чи вокалізів з певного типу вокалізації.

Тема 2. Подальший розвиток чіткості дикції та навиків декламаційної виразності .

Удосконалення вокально-художнього звучання голосних та приголосних у співі. Індивідуальний підхід в кожному окремому випадку, за принципом від простого до складного: від голосних, що звучать максимально природньо до тих, що викликають незручності при фонації. Побудова вокального мовлення на принципі прикритого звучання голосу та рельєфному «відкритому» звучанні голосних. Уникання вимови на корені язика. Комплексна робота над звуком та словом під час роботи над вправами та програмними творами. Набуття навиків чіткої дикції та декламаційної виразності зі збереженням опертості звучання.

Тема 3. Удосконалення розвитку вокального слуху та співацьких уявлень .

Подальше розвинення вміння чути, сприймати, розрізняти й аналізувати співацький звук з технічного та художнього боку. Аналізувати його якість, темброве забарвлення, насиченість та відповідність трактованому образу, використовуючи для цього еталонні виконання видатних співаків минулого та сучасності. Здійснення контролю за художнім звучанням власного голосу під час роботи над вправами та сольною програмою.

Тема 4. Відпрацювання вміння створювати відповідний емоційний стан з метою виразного виконання творів.

Поняття *психотехніки* , як комплексу технічних прийомів, пов'язаних з творчими переживаннями. Слово, як основний засіб впливу на слухача під час співу. Етапи роботи : 1) знайомство з твором; 2) вивчення; 3) процес «вживання»; 4) вокальне читання і декламація тексту; 5) координація дії.

Модуль II.

Змістовий модуль 2. Удосконалення розвитку вокально-виконавської майстерності майбутнього фахівця-виконавця чи викладача музичного мистецтва.

Тема 1. Поглиблення художнього розвитку студентів в процесі вивчення творів українських та зарубіжних композиторів-класиків.

Твори світової та української вокальної класики, як основа формування у студентів світогляду, музично-естетичного смаку, загальної ерудиції та фундамент для опанування власного голосу, здобуття професійних вокальних навичок .

Тема 2. Розвиток виконавських здібностей на матеріалі творів сучасних авторів та народно – пісенної творчості.

Принципи виховання голосу на народнопісенній основі мають давні традиції. (Школи М. Леонтовича, З. Кодай, К. Орфа) Народнопісенні традиції української вокальної школи. Яскраві обробки українських народних пісень українськими композиторами класиками. Робота над українською піснею з програмного репертуару. Осмислення та втілення у власному виконанні особливостей сучасної музичної мови на прикладах творів композиторів сьогодення.

Тема 3. Удосконалення навичок стильової та жанрової інтерпретації вокальних творів, уміння використовувати знання про форму , характер, динаміку розвитку вокальних творів.

Розвинення навичок грамотного прочитування музичного тексту, вміння вкладати власні емоції та переживання в чітку музичну форму, яка є заданою композитором та передбачає і темп, і динаміку й нюансування. Використання при цьому знань про епоху та стильову спрямованість виконуваних творів.

6. Контроль навчальних досягнень

6.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	-	-		-		-	
Відвідування семінарських занять	-	-		-		-	
Відвідування практичних занять	0,5	18	9	12	6	-	-
Робота на семінарському занятті	-	-		-		-	
Робота на практичному занятті	10	18	180	12	120	-	-

Лабораторна робота (в тому числі допуск, виконання, захист)	-	-		-		-	
Виконання завдань до самостійної роботи	5	38	190	14	70	-	-
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	-	
Виконання ІНДЗ		-		-		-	
Разом		-	404	-	221	-	625
Максимальна кількість балів: 625							
Розрахунок коефіцієнта: 10,4 , екзамен – 40 балів.							

6.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання.

№ з/п	Зміст завдання	Кількість годин	Кількість балів
Модуль І. Змістовий модуль 1 (5 курс, 9 семестр)			
1.	Ознайомитися з запропонованою викладачем тематичною та нотною літературою, аудіо та відео матеріалами, які надають необхідну інформацію. Бути готовими до обговорення з викладачем наступних тем: “Значення навчально - художнього репертуару в процесі співацького навчання”, та “Вплив епохи на музичний та виконавський стиль”.	38	5*38=190
Разом за змістовим модулем 1		38	190

№ з/п	Зміст завдання	Кількість годин	Кількість балів
Модуль ІІ. Змістовий модуль 2 (5 курс, 10 семестр)			
1.	Ознайомитися з запропонованою викладачем тематичною та нотною літературою, аудіо та відео матеріалами, які надають необхідну інформацію, самостійно опанувати наступні теми: “Осмислення впливу словесного тексту на форму та інтерпретацію вокального твору”, “Принципи формування	14	5*14=70

	художнього та технічного плану роботи над вокальним твором”.		
Разом за змістовим модулем 1		14	70

Перевірка виконання студентами самостійної роботи, а також її оцінювання здійснюватиметься в процесі аудиторної роботи. Кількість балів залежатиме від дотримання таких вимог:

- своєчасності виконання самостійної роботи;
- повноти та якості її виконання;
- активності, ініціативності та творчого підходу в здобутті знань та практичних умінь.

6.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання.

№	Модульна контрольна робота	Критерії оцінювання		Бали
1.	усне завдання (<i>індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, тощо</i>)	своєчасність виконання завдання	1	5
		повний обсяг виконання	1	
		якість виконання	1	
		креативний підхід	1	
		ініціативність	1	
	творче завдання (<i>прослуховування програми</i>)			5
	1-ше практичне завдання (<i>демонстрація, показ, вправа, тощо</i>)			5
	2-ге практичне завдання (<i>демонстрація, показ, вправа, тощо</i>)			5
	3-тє практичне завдання (<i>демонстрація, показ, вправа, тощо</i>)			5
Максимальна кількість балів				25

6.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання.

Екзамен - 10 семестр.

Програмні екзаменаційні вимоги: виконати два різнохарактерні художні твори (*твір крупної форми та романс, твір крупної форми та пісню, два різнохарактерні романси, романс та пісню*).

Критерії оцінювання екзамену

Оцінка	Вимоги
30-40 балів –	художньо-виразне виконання вокальних творів, артистична, переконлива подача музичного матеріалу, вільне володіння голосом у межах виконуваної програм з використанням сформованих вокально-технічних навичок співу та засобів музичної виразності (динаміка, штрихи, ритм, темпові співвідношення, характер твору тощо), припустимі лише незначні огріхи;
20-30 балів –	виразне виконання програми, з використанням сформованих вокально-технічних навичок співу та засобів музичної виразності, але дещо обмежене в плані виконавської свободи, чи при наявності деяких незначних помилок;
10-20 балів –	виконання вокальних творів з використанням сформованих вокально-технічних навичок співу та засобів музичної виразності зі значною кількістю недоліків (у володінні динамікою, дикцією, інтонацією, у передачі загального змісту твору тощо);
1-10 балів –	неточне та недостовірне виконання твору з урахуванням значних грубих помилок в тексті, порушення чистоти інтонування, недотримання під час виконання засобів музичної виразності (динаміка, штрихи, ритм, темпові співвідношення, характер твору тощо)

6.5 Шкала відповідності оцінок.

Оцінка	Кількість балів
Відмінно	100-90
Дуже добре	82-89
Добре	75-81
Задовільно	69-74
Достатньо	60-68
Незадовільно	0-59

7. Навчально-методична карта дисципліни

«ВОКАЛЬНИЙ КЛАС»

Разом: 90 годин , практичні заняття – 30 годин, самостійна робота – 52 годин, модульний контроль – 8 години.

Модулі	Змістовний модуль I				Змістовний модуль II						
Назва модуля	Удосконалення вокально-технічних навичок як умова постійного розвитку співацького голосу.				Удосконалення розвитку вокально-виконавської майстерності майбутнього фахівця-виконавця чи викладача музичного мистецтва.						
Кількість балів за модуль	404 б.				221 б.						
Заняття	5	10	14	18	22	26	30				
Практичні	18 годин				12 годин						
Назва навчального модуля (практичне заняття)	<p>Тема 1. Подальше опанування різних форм вокалізації.</p> <p>Тема 2. Подальший розвиток чіткості дикції та навиків декламаційної виразності.</p> <p>Тема 3. Удосконалення розвитку вокального слуху та співацьких уявлень.</p> <p>Тема 4. Відпрацювання вміння створювати відповідний емоційний стан з метою виразного виконання творів.</p>				<p>Тема 1. Поглиблення художнього розвитку студентів в процесі вивчення творів українських та зарубіжних композиторів-класиків.</p> <p>Тема 2. Розвиток виконавських здібностей на матеріалі творів сучасних авторів та народно – пісенної творчості.</p> <p>Тема 3. Удосконалення навичок стильової та жанрової інтерпретації вокальних творів, уміння використовувати знання про форму, характер, динаміку розвитку вокальних творів.</p>						
	0,5*18= 9 б. / 10*18=180 б. 189 б.				0,5*12= 6 б. / 10*12=120 б. 126 б.						
Самостійна робота 5 балів	190 б.				70б.						
Види поточного Контролю	Модульна контрольна робота 25 балів				Модульна контрольна робота 25 балів						
Всього без екзамену 625 б., екзамен 40 б. коефіцієнт 10,4											

8. Рекомендовані джерела

Основні (базові)

1. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша.-К. : Музична Україна, 1971. – 90 с. - Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо 18/2).
2. Можайкіна Н. С. Методика викладання вокалу / Н. С. Можайкіна // Хрестоматія : навчальний посібник. – К.: Видавництво Ліра – К., 2016. – 216с. – Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо, 18/2; 3 примірники).
3. Оганезова-Григоренко О. В. Теорія і практика формування професійного менталітету вокалістів у процесі фахової підготовки : [монографія] / О. В. Оганезова-Григоренко. – Одеса : Астропринт, 2011. – 128с. – Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо 18/2; 1 примірник).
4. Хоменко А. Б. Постановка голосу: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. і вчителів музики шкіл різного типу / А. Б. Хоменко, В. І. Коробка, В. М. Курсон, Н. В. Крутько. – Ніжин : НДУ ім. Гоголя, 2011.- 128с. – Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо, 18/2; 1 примірник).
5. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика розвитку співацького голосу / Ю. Є. Юцевич // Навч.-метод. посібник для викл. і студ. мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. – К. : ІЗМН, 1998. – 160с. – Бібліотека Київського університету імені Бориса Грінченка (бульвар І. Шамо, 18/2; 1 примірник).

Допоміжні

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): Підручник / В. Г. Антонюк . – К. : ЗАТ « Віпол», 2007. – 174с.
2. Антонюк В. Г. Постановка голосу / В. Г. Антонюк // Навчальний посібник для студентів вищих музичних навчальних закладів. – К. : Українська ідея, 2000. – 68 с.
3. Голос людини та вокальна робота з ним : [монографія] / [Г. Є. Стасько, О. Д. Шуляр, М. Ю. Сливацький, М. П. Стефанюк, О. Р. Молодій, М. В. Попелюк, І. І. Жеребецька]. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун- ту ім. В. Стефаника, 2010. – 336с.
4. Детский голос [Текст] : эксперимент. Исслед. : монография / под. ред. В. Н. Шацкой ; Акад. пед. наук РСФСР. – Москва : Педагогика, 1970. – 231с. : ил., рис.
5. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Л. Б. Дмитриев. – М. : Музыка, 1968. – 675с.
6. Дорошок В. Д., Сливацький М. Ю. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики / В. Д. Дорошок, М. Ю. Сливацький. – Івано-Франківськ, 2007.
7. Овчаренко О. А. Основи вокальної методики : наук.- метод. посіб./ Н. А. Овчаренко; Криворіз. держ .пед.ун-т. –Кривий Ріг : Вид. дім, 2006. – 116с.
8. Юцевич Ю. Є. Музика. Словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352с.